Wałbrzych, 09.04.2025 r.

Centrum Nauki, Kultury i Sztuki Stara Kopalnia w Wałbrzychu to największa atrakcja turystyki poprzemysłowej w Polsce mieszcząca się na terenie dawnej Kopalni Węgla Kamiennego „Julia („Thorez"). Zakończona w 2014 roku rewitalizacja największej, wałbrzyskiej kopalni zatrudniającej w szczycie swej działalności kilka tysięcy pracowników umożliwiła powstanie wyjątkowego obiektu na turystycznej mapie Polski. Obecnie to 4,5 hektara zabytkowych obiektów poprzemysłowych, wzbogaconych o autentyczne wyposażenie obejmujące zabezpieczony i udostępniony zwiedzającym kopalniany park maszynowy. Dzięki pracującym w Starej Kopalni przewodnikom-górnikom, którzy przed laty pracowali w KWK „Julia" oraz muzealnikom, każdy ze zwiedzających może nie tylko obejrzeć ogromną skalę kopalnianej infrastruktury, ale także ma możliwość poznania specyfiki niebezpiecznej i wymagającej pracy górnika.

W 2015 roku Stara Kopalnia została wyróżniona prestiżowym tytułem „Zabytek zadbany", nadawanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, co dodatkowo podkreśliło wyjątkowość i skalę przeprowadzonych w całym kompleksie prac rewitalizacyjnych.

W 2022 roku Centrum Nauki, Kultury i Sztuki Stara Kopalnia w Wałbrzychu została jednym z Najlepszych Produktów Turystycznych Polski 2022. Certyfikat Polskiej Organizacji Turystycznej to wyjątkowy projekt wyłaniający najlepsze produkty turystyczne oraz rekomendujący je turystom z kraju i z zagranicy. Jest stałym elementem promocji atrakcyjnej turystycznie Polski.

W doskonale zachowanym kompleksie poprzemysłowym zawiera się wiedza o historii i kulturze górnictwa węglowego, jak również o przemyśle ceramicznym na Dolnym Śląsku.

Dolnośląskie Zagłębie Węglowe jest najstarszym regionem wydobycia węgla kamiennego w granicach dzisiejszej Polski. Źródła pisane podają, że niewielkie kopalnie, bez własnych nazw, działały w okolicy Wałbrzycha już w XVI w. Przełomowe znaczenie dla prawodawstwa na Śląsku miał pruski król Fryderyk II Wielki (Friedrich II von Hohenzollern), który 5 czerwca 1769 r. wydał rozporządzenie wprowadzające jednolite dla całego górnictwa śląskiego nowe prawo górnicze. Na mocy tzw. Zrewidowanego Prawa Górniczego dla suwerennego Księstwa Śląskiego i Hrabstwa Kłodzkiego (Revidierte Berg-Ordnung vor das souveraine Herzogthum Schlesien und die Grafschaft Glatz), węgiel kamienny zaliczany był do regaliów i określano warunki jego poszukiwań oraz eksploatacji. Wprowadzono powszechną gwarecką organizację kopalń, a każda kopalnia musiała być zgłoszona pod własną nazwą do Wyższego Urzędu Górniczego. Zgodnie z ustaleniami nowego prawa górniczego, gminne gwarectwo wsi Biały Kamień zostało w 1770 r. przekształcone w gwarectwo o nazwie Fuchs (Lis). W kolejnych latach obszar ten powiększał się poprzez przyłączanie sąsiednich, mniejszych pól wydobywczych.

Początkowo wydobycie węgla prowadzone było metodą odkrywkową (przy wychodniach węgla) w pobliżu podnóża góry Chełmiec (Hochwald) oraz w rejonie Lisiego Wzgórza (Fuchsberg). Była to eksploatacja metodami prostymi przy użyciu pyrlika i żelazka. Do głębiej zalegających części złoża docierano podziemnymi wyrobiskami, początkowo sposobem duklowym, a następnie pingami. Dukla była wyrobiskiem pionowym o średnicy około 1 m. Po dotarciu do pokładu, wokół osi dukli wybierano węgiel, nadając wyrobisku kształt dzwonu. Nad duklą instalowano kołowrót z liną konopną, z przyczepionym na końcu kubłem, w którym wyciągano urobek na powierzchnię. Na dole pracował jeden lub dwóch górników, a na powierzchni ciągacz obsługujący kołowrót. Głębokość dukli nie przekraczała na ogół 10 m. Do pokładów głębiej zalegających docierano szybami, które w przekroju poprzecznym miały przeważnie kształt prostokąta o wymiarach 2 m x 1 m. Głębokość szybów dochodziła w kopalniach w Białym Kamieniu w okresie do końca XVIII w. do kilkudziesięciu metrów.

Z uwagi na górzysty teren i trudności z eksploatacją dotychczasowych pokładów, zaczęto od XVIII w. stosować model kopalni sztolniowej, co pozwoliło jednocześnie usprawnić odwadnianie i przewietrzanie wyrobisk. Złoże udostępniano kilkoma sztolniami na różnych poziomach. Jedną z najsłynniejszych ówczesnych sztolni była Fuchsstollen (Lisia sztolnia), którą uroczyście otwarto 18 września 1794 r. Przystosowana była do spławu węgla łodziami i udostępniała 19 pokładów węgla, należących wówczas do trzech kopalni: Fuchs, Emilie i Luise Charlotte. W połowie XIX w. zasoby węgla na poziomach sztolniowych zaczęły się kończyć, więc kierownictwo kopalni zadecydowało o rozpoczęciu budowy kopalni głębinowej, na co pozwalała już ówczesna technika. W tym samym okresie do gwarectwa Fuchs przyłączano lokalne kopalnie, m.in. Maksymilian, Dorf, Hochwald, Goldene Sonne czy Einigkeit. Wspomniany projekt kopalni głębinowej Fuchs w obszarze górniczym Biały Kamień opracował w 1865 r., a następnie zrealizował Georg Wilhelm Julius Brade. Był zasłużonym dla górnictwa wałbrzyskiego królewskim radcą, starosta i inżynierem górniczym, który znacząco przyczynił się do zwiększenia rozwoju wydobycia węgla na Dolnym i Górnym Śląsku.

Pierwszym zgłębionym szybem był szyb Julius (po 1945 r. Julia), a w 1869 r. przystąpiono do głębienia szybu Ida (po 1945 r. Sobótka). W latach 1884-1892 dla odciążenia pracy szybów Julius i Ida, zgłębiono szyb pomocniczy Dampf, który służył do opuszczania drewna oraz odwodnienia kopalni. Budynki, które obecnie zachowały się na terenie Centrum Nauki, Kultury i Sztuki Stara Kopalnia w Wałbrzychu, zostały wzniesione pomiędzy 1867 a 1924 r.

W 1920 r. gwarectwo Fuchs zostało wykupione przez Koncern Scheringa i kopalnia przeszła na własność spółki Kokswerke und Chemische Fabriken A.G. w Berlinie, a następnie od 1928 r. Niederschlesische Bergbau A.G. W 1929 r. do Consolidirte Fuchsgrube przyłączono sąsiednią kopalnię Consolidirte Segen Gottes.

Pod polską administrację kopalnia została przyjęta 11 lipca 1945 r., kiedy to przyjęła nazwę Julia. W latach 1946-1949 nosiła nazwę Biały Kamień, by w 1950 r. stać się kopalnią Thorez (na cześć Maurice Thoreza, francuskiego polityka komunistycznego, wieloletniego sekretarza generalnego Francuskiej Partii Komunistycznej i wicepremiera kraju). W 1993 r., po reorganizacji wałbrzyskich kopalń na zakłady górnicze, kopalnia przyjęła nazwę ZG Julia Wałbrzyskich Kopalń Węgla Kamiennego. Kopalnia działała do 20 września 1996 r., kiedy to na powierzchnię wyjechał ostatni wóz z węglem. Dwa lata później zlikwidowano wyrobiska, wyłączono pompy głównego odwadniania i wentylatory głównego przewietrzania. W szybie Sobótka pozostawiono kilkudziesięciometrowy odcinek rury szybowej prowadzący do zabytkowej Lisiej sztolni.

Materiał został przygotowany przez Centrum Nauki, Kultury i Sztuki Stara Kopalnia w Wałbrzychu.